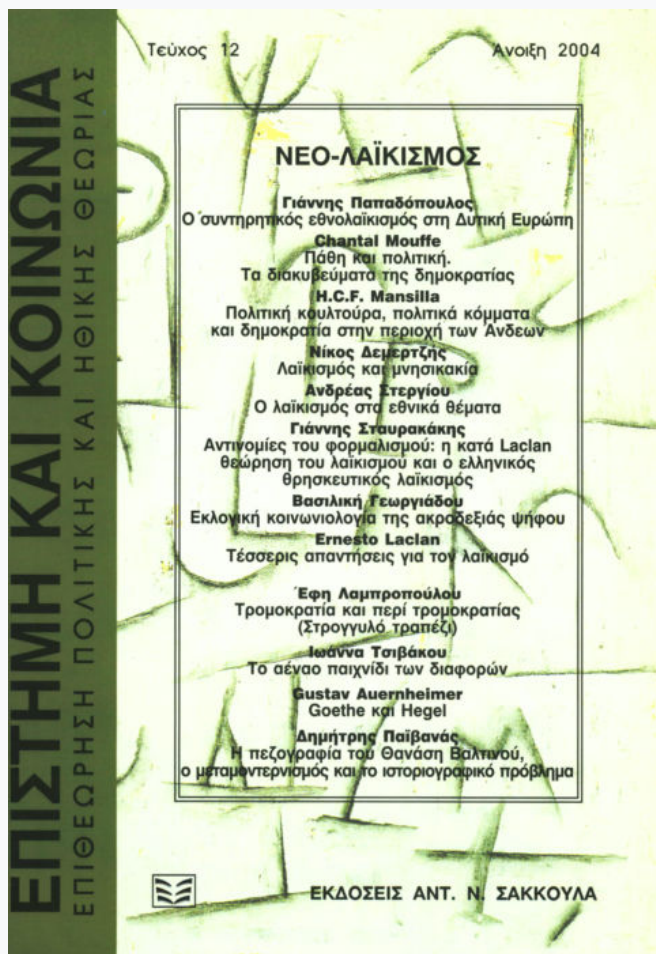

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 12 (2004)

Νεο-λαϊκισμός

Νεο-λαϊκισμός στην ύστερη νεωτερικότητα

Ηλίας Κατσούλης

doi: [10.12681/sas.778](https://doi.org/10.12681/sas.778)

Copyright © 2015, Ηλίας Κατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Η. (2015). Νεο-λαϊκισμός στην ύστερη νεωτερικότητα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 335–350. <https://doi.org/10.12681/sas.778>

Βιβλιογραφικό δοκίμιο

Νεο-λαϊκισμός στην ύστερη νεωτερικότητα

Ηλίας Κατσούλης

*To be populist is, first of all,
to be against.*
(P.-A. Taguieff)

‘Δώστε μου ένα μπαλκόνι
και η χώρα είναι δική μου’
(José Maria Velasco Ibarra,
πέντε φορές Πρόεδρος του Εκουαδόρ)

Paul Taggart, *Populism*, Open University Press: Buckingham- Philadelphia, 128 σελ.

Yves Mény και Yves Surel (επιμ.), *Democracies and the Populist Challenge*, Palgrave: New York 2002, 258 σελ.

Nicolaus Werz (επιμ.), *Populismus. Populisten in Übersee und Europa*, Leske+Budrich: Opladen 2003, 280 σελ.

Προτού ακόμη τα κοιμμουνιστικά καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης φθάσουν στο αναπόφευκτο τέλος τους και προτού η ένταση της οικονομικής, καταρχάς, παγκοσμιοποίησης πάρει την έκταση που βιώνουμε σήμερα, λαϊκιστικά κόμματα και κινήματα έκαναν την εμφάνισή τους σε χώρες στις οποίες θεωρείτο ότι είχαν καταπολεμηθεί αποτελεσματικά οι αιτίες που στο παρελθόν τα ευνοούσαν. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, σε κράτη

με δημοκρατική παράδοση και εδραιωμένους τους κοινοβουλευτικούς/αντιπροσωπευτικούς τους θεσμούς, νεο-λαϊκιστικά κόμματα και κινήματα απειλούν να ανατρέψουν πολλές από τις συνταγματικά κατοχυρωμένες κατακτήσεις της νεωτερικότητας, ιδιαίτερα στον χώρο των ατομικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η μονογραφία και οι δύο συλλογικοί τόμοι που παρουσιάζουμε εντάσσονται σε μια ευρεία προσπάθεια που έχουν αναλάβει ερευνητές της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας για να φωτιστεί το φαινόμενο του σύγχρονου λαϊκισμού και να διαφοροποιηθεί ως προς τις αιτίες που το προκαλούν αλλά και ως προς τις βασικές του συνιστώσες από τα άλλα είδη λαϊκισμού που αναδείχθηκαν σε διαφορετικές εποχές και χώρες. Και οι τρεις τόμοι, στην προσπάθεια των συγγραφέων τους να αντλήσουν εκείνες τις γνώσεις και τα παραδείγματα που χρειάζονται για να συγκροτήσουν τη δική τους έννοια του λαϊκισμού και να προχωρήσουν, στη συνέχεια, στην έρευνα των σύγχρονων μορφών του, αναφέρονται, καταρχάς, στους τρεις τύπους 'ιστορικού' λαϊκισμού: τον βορειοαμερικανικό, τον ρωσικό και τον λατινοαμερικανικό.

Υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών ως προς την αξιολόγηση του βορειοαμερικανικού λαϊκισμού του 19ου αιώνα. Στις νότιες και στις νοτιοδυτικές πολιτείες οι αντιδράσεις των μεγάλων καλλιεργητών (farmer) και των χωρικών εναντίον της εισβολής του σιδηροδρόμου και των τραπεζών και του συνακόλουθου εκρηματισμού των συναλλαγών που τους ξημίανε, οδήγησε στην εμφάνιση ενός λαϊκιστικού κινήματος και, στη συνέχεια, στην ίδρυση του People's Party, το οποίο διεκδίκησε ανεπιτυχώς την προεδρία των ΗΠΑ στις εκλογές του 1892 και του 1896. Στη διάρκεια των δύο, περίπου, δεκαετιών στις οποίες το λαϊκιστικό κίνημα έκανε έντονα αισθητή την παρουσία του, διαμορφώθηκαν οι βασικοί θεσμοί της βορειοαμερικανικής δημοκρατίας και βρήκαν την ανάλογη αποτύπωσή τους στο ίδιο το σύνταγμα των ΗΠΑ κατά τρόπο ώστε διεκδικήσεις από τα κάτω να μην αποτελούν πλέον πρόβλημα και να μην απειλούν τα ιδεολογικά θεμέλια και τη δομή της αμερικανικής πολιτικής. Ένα από τα πολλά συμπεράσματα στα οποία οδηγεί τη σύγχρονη έρευνα η μελέτη του βορειοαμερικανικού λαϊκισμού είναι ότι η απώλεια του κινηματικού προς όφελος του κομματικού χαρακτήρα οδήγησε στη μείωση της ισχύος του και στην τελική του ήττα.

Ο λαϊκισμός στη Ρωσία του τελευταίου τετάρτου του 19ου αιώνα συμπεκνώνεται σε ένα φαινόμενο μοναδικό στην ιστορία: στην πορεία των νέων διανοούμενων από τις πόλεις προς τον λαό της υπαίθρου. Προϊόν περισσότερο της δικής τους αντίληψης για τον ρόλο των χωρικών στην απελευθέρωση

της Ρωσίας από τον τσαρισμό και λιγότερο –ή και καθόλου– σοβαρής μελέτης και γνώσης της πραγματικής θέσης των χωρικών και της φύσης της αγροτικής ζωής, η ‘πορεία προς τον λαό’ δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει σε αποτυχία. Εκείνο, όμως, που παρέμεινε και διατηρεί το ενδιαφέρον του για τη σημερινή κατανόηση του λαϊκιστικού φαινομένου είναι η ταύτιση της ζωής των χωρικών με μια εξιδανικευμένη εικόνα της αγροτικής κοινότητας, της *obshchina*, στην οποία –όπως πιστευόταν– διατηρούνταν ακόμη αλώβητες οι βασικές αρχές της ισότητας, της αλληλεγγύης και της δικαιοσύνης, αρχές οι οποίες απειλούνταν κυρίως από τη διείσδυση των προερχόμενων από τη δυτική Ευρώπη καπιταλιστικών σχέσεων και στην αγροτική παραγωγή.

Εάν οι δύο αυτές μορφές λαϊκισμού μπορούν να χαρακτηριστούν ‘ιστορικές’, η επόμενη και πλησιέστερη στην εποχή μας μορφή λαϊκισμού, ο λατινοαμερικανικός λαϊκισμός, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ‘κλασικός’. Και αυτό, διότι η σημερινή έρευνα διαμορφώνει με τα δικά του κυρίως υλικά τον ‘ιδεατό τύπο’ του λαϊκισμού. Αυτό που κάνει τον λατινοαμερικανικό λαϊκισμό να ξεχωρίζει είναι η με απόσταση επικράτηση της ηγετικής αρχής (*gaudillismo*=leadership), την οποία ενσαρκώνει ο χαρισματικός ηγέτης. Και έχει σημασία η παρουσία του ηγέτη στην ταραγμένη ιστορία της Λατινικής Αμερικής, διότι αποτελεί το ‘αντίδοτο στην αστάθεια’ (Taggart 2000: 59) που κυριαρχεί. Το γεγονός ότι οι διάφοροι λαϊκισμοί της Λατινικής Αμερικής φέρουν τη σφραγίδα του τόπου, του χρόνου και της κουλτούρας εντός της οποίας αναδεικνύονται διαμορφώνει τον ‘χαμαιλεοντικό’ του χαρακτήρα, που σύμφωνα με τον Taggart (ό.π.) χαρακτηρίζει όλους τους λαϊκισμούς. Η χαρισματική προσωπικότητα του J. Peron μπόρεσε να επιβληθεί όχι μόνο διότι οι περιστάσεις τον ευνόησαν, αλλά και διότι ο ίδιος ήταν σε θέση να δημιουργεί τις κατάλληλες πολιτικές και κοινωνικές συμμαχίες. Η στροφή του στο οργανωμένο εργατικό κίνημα του εξασφάλισε την κοινωνική βάση που χρειαζόταν για να επιβληθεί στον ανταγωνισμό μεταξύ των στρατιωτικών που ηγήθηκαν στο πραξικόπημα του 1943. Ο Taggart περιγράφει τη γέννηση της σχέσης ηγέτη-λαού ως μια αυθόρμητη εκδήλωση συμπαράστασης των μαζών στον φυλακισμένο Peron. Οι τριακόσιες χιλιάδες οπαδοί του, συγκεντρωμένοι στην πλατεία de Mayo, ζητούν να δουν τον ηγέτη τους, ο οποίος εμφανίζεται στο μπαλκόνι και προκαλεί παραλήρημα ενθουσιασμού και επευφημίες. Ο Peron στο μπαλκόνι, ο οποίος χαιρέτά τα πλήθη, είναι ίσως η χαρακτηριστικότερη εικόνα μιας σχέσης που παρακάμπει τους θεσμούς –στη συγκεκριμένη περίπτωση το Επαναστατικό Συμβούλιο που τον κρατά φυλακισμένο– και καταγράφεται με αυτόν τον τρόπο στην ιστορία του

λαϊκισμού. Ο ίδιος ο Peron περιγράφει αυτή τη σχέση ως μια σχέση καρδιάς παρά ως εγκεφαλική.

Το σημείο στο οποίο όλες οι μορφές λαϊκισμού συγκλίνουν είναι η επίκληση του 'λαού' σε αντίθεση με την ελίτ.¹ Γιατί αποτελεί ο 'λαός', αναρωτιέται ο Taggart (2000: 92), ένα 'φανερά τόσο αποφασιστικό συστατικό της λαϊκιστικής εξίσωσης;' και απαντά: διότι 'ο λαός' είναι μια ιδέα που είναι τόσο εύπλαστη και ευέλικτη όπως ακριβώς ο λαϊκισμός τη θέλει να είναι. Ο λαϊκισμός χρειάζεται επινοήσεις που είναι οι ίδιες ελάσιμες και "ο λαός" είναι μια τέτοια επινοήση'. Παρά όμως το γεγονός ότι 'ο λαός' είναι μία κατά το δοκούν κατασκευή του ηγέτη ή του κινήματος, αυτό δεν σημαίνει ότι η ιδέα στερείται νοήματος. Οι πολλές χρήσεις της από τους λαϊκιστές και τα κινήματα την έχουν μεταβάλει σε μια έννοια χωρίς περιεχόμενο και άμορφη, γεγονός που δημιουργεί μεγάλα προβλήματα στην κατανόηση της πλέον κεντρικής έννοιας όλων των τύπων και μορφών λαϊκισμού: των ιστορικών όσων και των σύγχρονων. 'Ο λαός', γράφει ο Dubiel (1986: 34), 'είναι μια μπερδεμένη κατηγορία. Είναι κάτι σαν το πράγμα καθ' εαυτόν (Ding an sich) της πολιτικής θεωρίας'. Αυτά τα προβλήματα θέλει να ξεπεράσει ο Taggart όταν αναφέρεται στη heartland κάθε λαϊκιστικού κινήματος. Καταρχάς, η μετάφραση αυτής της λέξης φαίνεται δύσκολο να αποδώσει το πλήρες νόημα μονολεκτικά ή και περιφραστικά. Ο Δεμερτζής (βλ. παρόντα τόμο) το επιχειρεί ορίζοντας τη heartland ως 'μυθικό λίκνο'. Η ελεύθερη αυτή περιφραση αποδίδει, σε μεγάλο βαθμό, ένα μέρος του νοήματος, αλλά μόνο ένα μέρος. Ο Taggart (2000: 91-98) αναφέρεται στις λαϊκιστικές χρήσεις της έννοιας 'ο λαός' και στις διαφορετικές εγλήσεις που αυτές εμπεριέχουν. Υπάρχει ένας πυρήνας ή μια 'καρδιά' (heart) στις λαϊκιστικές εκκλήσεις του λαού, γράφει, εμείς όμως θέλουμε να 'απονομώσουμε αυτόν τον πυρήνα από τον τρόπο που διευρύνεται στις διαφορετικές λαϊκιστικές χρήσεις'. Το πρόβλημα που θα πρέπει πρώτα να αντιμετωπιστεί είναι: ποιοι είναι ο λαός και ποιοι δεν είναι, στη συνέχεια πώς είναι αυτοί που είναι ο λαός και πόσοι είναι. Υπάρχει λοιπόν το πρόβλημα της ταυτότητας (ποιοι είναι, ποιοι δεν είναι και πώς είναι) και το πρόβλημα του αριθμού (πόσοι είναι). Ο αριθμός, το πλήθος έχει σημασία, διότι δημιουργεί την εικόνα της ισχύος του μεγάλου αριθμού που διεκδικεί και απαιτεί συγχρόνως. Ο ηγέτης ή το κίνημα που ακολουθείται από μάζες νιώθει ισχυρό και επιβάλλεται. Διαφορετική θα ήταν η τύχη του Peron αν το 1943, στην πλατεία του Μάη, ήταν συγκεντρωμένοι λίγες εκατοντάδες οπαδοί του. Αλλά και πολλοί, χωρίς κοινότητα συμφερόντων, πίστης, αξιών, προέλευσης, κ.λπ., πάλι δεν έχουν ισχύ, αφού είναι εύκολο να διεκ-

δικηθούν από άλλους ηγέτες, κινήματα ή ό,τι άλλο. Η ενότητα, μαζί με τον μεγάλο αριθμό, είναι σημαντικός παράγοντας για ένα λαϊκιστικό κίνημα. Στη λαϊκιστική αντίληψη 'ο λαός' ως ενότητα είναι πλήρως διαμορφωμένος και συνειδητοποιημένος. 'Είναι ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό που κάνει τον λαό ένα τόσο εύκολο υποκείμενο. Αναφορά "στον λαό" γίνεται εύκολα και κατανοείται πρόθυμα'. Βέβαια, μπορούμε να ξέρουμε ποιος είναι και ποιος δεν είναι 'ο λαός', μπορούμε να ξέρουμε τον αριθμό του, πρέπει όμως να ξέρουμε και πού βρίσκεται αυτός 'ο λαός'. Ο Taggart προσθέτει στο στοιχείο αυτό στην έννοια του λαού, διότι γνωρίζει από τους ιστορικούς λαϊκισμούς ότι 'ο λαός' που επικαλούνταν μπορούσε και να μην είναι παρών. Και όσον αφορά τους Ρώσους παροδνίκι, 'λαός' ήταν τα μέλη της obshchina, την ιδανική εικόνα της οποίας είχαν, βέβαια, οι ίδιοι κατασκευάσει. Ήταν όμως εκεί, καθένας γνώριζε ότι η obshchina είναι ένας παραδοσιακός τρόπος οργάνωσης του χωριού (mir). Οι αμερικανοί λαϊκιστές επικαλούνταν τη Middle America, την πλειοψηφία, της οποίας τα μέλη ήταν γνωστά για τις αρετές που διέθεταν, ο χώρος τους όμως ήταν μυθικός, κατασκευασμένος, με άλλα λόγια άγνωστος και εναπόκειτο στην ικανότητα του ηγέτη να τον αναφέρει πειστικά, να τον εντοπίσει και γι' αυτό να μπορεί να τον επικαλείται. Η heartland ανήκει, λοιπόν, στην περιοχή της φαντασίας, είναι όμως ένας τόπος στον οποίο έχουν επικρατήσει οι θετικές όψεις της ζωής. Είναι αυτές οι όψεις που αναβιώνουν ή ανακαλούνται από τα λαϊκιστικά κινήματα και τους ηγέτες όταν οι πραγματικές καταστάσεις είναι δύσκολες και γι' αυτό απωθητικές. Θετική εικόνα της heartland δεν σημαίνει και ιδανική εικόνα κατά το πρότυπο της obshchina. Ο λαϊκισμός δεν είναι, όσον αφορά τον εαυτό του, τόσο ιδεολογικός ώστε να καταπιάνεται με ιδεώδεις καταστάσεις που μπορούν να διαμορφωθούν τώρα αφού υπήρξαν και στο παρελθόν. Οι λαϊκιστές είναι περισσότερο βέβαιοι γι' αυτό που δεν είναι παρά γι' αυτό που είναι. Για τον λόγο αυτό στερούνται θετικών προτάσεων. Για να απορρίψουν, όμως, την υπαρκτή πραγματικότητα εναντίον της οποίας στρέφονται, έχουν ανάγκη της θετικής αναφοράς, η οποία όμως βρίσκεται χαμένη στο παρελθόν και την οποία ανασύρουν σε εποχές κρίσεων. Η heartland είναι διαφορετική από την ιδεώδη κοινωνία ή την ουτοπία, διότι καλεί τους λαϊκιστές να στρέψουν τη φαντασία τους πίσω στο παρελθόν για να αναδείξουν αυτό που χάθηκε από το παρόν. Ενώ, λοιπόν, οι ιδεώδεις κοινωνίες και οι ουτοπίες κατασκευάζονται από τον νου και το μυαλό, 'οι heartlands χρωστούν τη δύναμή τους στην καρδιά, αφού εξορκίζουν συναισθήματα, τα οποία δεν χρειάζεται να είναι απαραίτητα ορθολογικά ή ορθολογποιησιμα'.

Όλη όμως αυτή η επίκληση της heartland δεν θα είχε αξία και δεν θα ήταν ορθολογοποιήσιμη από τον λαϊκιστικό λόγο, εάν δεν ήταν οριοθετημένη αλλά και αποκαθαρωμένη. Κλειστότητα, οριοθέτηση, αποκλεισμός, καθαρότητα είναι οι όροι που συνιστούν την οργανική κοινότητα στις λαϊκιστικές φαντασιώσεις και εξασφαλίζουν την απαραίτητη φυσική αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της.

Η heartland, όπως περιγράφηκε προηγουμένως, βοηθά να ξεπεραστεί το εμπόδιο της πολυσημίας της έννοιας 'ο λαός', που αποτελεί το ισχυρό επινόημα όλων των λαϊκισμών. Ο Taggart ισχυρίζεται ότι με τη χρήση της heartland αποκτούμε ένα μέσο που μας βοηθά να εντοπίζουμε κάθε φορά ποιος είναι και τι ακριβώς συμβαίνει με 'τον λαό' των λαϊκιστών και τι ακριβώς αυτοί του υπόσχονται κάθε φορά όταν τον επικαλούνται. Από όλα αυτά προκύπτει ότι η 'μαγική' λέξη heartland μπορεί σαφώς να θεωρηθεί ότι παραπέμπει στον 'μυθικό λίκνο' και τέτοια 'λίκνα' διαθέτουν όλοι οι λαοί. Παρόλα αυτά, πιστεύω ότι έτσι χάνεται ένα μέρος αυτού που υποδηλώνει: το γεγονός δηλαδή ότι, πέρα από το μυθικό στοιχείο, αυτή η χώρα υπάρχει και είναι αυτή που δεν έχει ακόμα προσβληθεί από τον πολιτισμό. Είναι η καθαρή, χαμένη μέσα στην ίδια τη χώρα, που θέλουμε να την ανακαλύψουμε για να δείξουμε πώς είμασταν και για να πούμε ότι εκεί θα πρέπει να πάμε. Είναι η 'Αρκαδία', που με τόση νοσταλγία τραγούδησε ο Βιργίλιος στα *Βουκολικά* του. Αυτή τη χώρα έψαχναν οι εθνολόγοι και οι ανθρωπολόγοι του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα στα ενδότερα των περιοχών τις οποίες ερευνούσαν, διότι ήλπιζαν ότι οι περιοχές εκείνες και οι πολιτισμοί που δεν είχαν έλθει σε επαφή με άλλους λαούς και πολιτισμούς έκρυβαν το μυστικό όλων μας: τις πραγματικές αρχές και την ουσία του πολιτισμού μας.² Εφόσον αυτή η ιδέα κρύβεται πίσω από τη heartland, τότε θεωρώ ότι στα ελληνικά μπορούμε να την αποδώσουμε ως *ενδοχώρα*, δηλαδή ακριβώς με τη μυθική ενδοχώρα κάθε λαού και πολιτισμού.³

Στην πορεία που ακολουθήσαμε για να φτάσουμε στην 'ενδοχώρα' των λαϊκιστών μπορέσαμε να συγκροτήσουμε βήμα-βήμα την έννοια του λαϊκισμού, να εντοπίσουμε, δηλαδή, τα βασικά γνωρίσματα του λαϊκιστικού κινήματος. Η έρευνα του φαινομένου έδειξε λαϊκιστικά κινήματα και ηγέτες που χαρακτηρίζουν περισσότερο κοινωνίες και εποχές στη διαδικασία της μετάβασής τους σε πιο σταθερές σχέσεις που συναντώνται σε νεωτερικές κοινωνίες. Όμως, τουλάχιστον από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και, ακόμη περισσότερο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, το λαϊκιστικό φαινόμενο αρχίζει να εκδηλώνεται και στις ύστερες νεωτερικές χώρες της δυτικής Ευ-

ρώπης και, σε αντίθεση με τους ιστορικούς λαϊκισμούς που ήταν ανθόρμητοι, δηλαδή κινηματικοί και πορώδεις, είχαν μικρή χρονική διάρκεια και εκδηλώνων έντονα τα αντιθεσμικά τους αισθήματα, οι σύγχρονοι λαϊκισμοί διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό. Είναι, βέβαια, και αυτοί προϊόν μιας κρίσης ή, τέλος πάντων, της πρόσληψης ως απειλητικών αυτών που συμβαίνουν. Αυτά δε που συμβαίνουν συνδέονται με την παγκοσμιοποίηση, στην οποία –κυρίως από λαϊκιστές ηγέτες, κινήματα και κόμματα– καταλογίζεται η οικονομική κρίση, η στενότητα στην αγορά εργασίας, η μετανάστευση, η πολυπολιτισμικότητα, αλλά και τα παρεπόμενά τους: διαφθορά, απαξίωση της πολιτικής, αδυναμία των θεσμών, κ.λπ.

Στον νέο αυτόν λαϊκισμό είναι αφιερωμένοι οι δύο συλλογικοί τόμοι που παρουσιάζουμε (Mény/Surel 2002 και Werz 2003). Γενικά, οι συμβολές σε αυτούς τους τόμους προέρχονται από πολιτικούς επιστήμονες, γεγονός που παραπέμπει στην κεντρική, την πολιτική διάσταση, του λαϊκιστικού φαινομένου. Και στις δώδεκα μελέτες του τόμου των Mény/Surel, αλλά και στις δεκατέντε του Werz γίνεται προσπάθεια μιας ουσιαστικής προσέγγισης αλλά και εννοιολόγησης του σύγχρονου λαϊκισμού, τον οποίο οι συγγραφείς τοποθετούν στην άκρα Δεξιά του πολιτικού/ιδεολογικού φάσματος. Το γεγονός ότι ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σύγχρονου λαϊκισμού εντοπίζονται και σε αριστερά κόμματα ή κινήματα θίγεται μόνο παρεμπιπτότως. Ο C. Mudde (σε Mény/Surel 2002: 214-32) ερευνά το φαινόμενο του λαϊκισμού στις πρώην κομμουνιστικές χώρες της κεντρικής και της ανατολικής Ευρώπης και το συνδέει με τη 'λενινιστική κληρονομιά', ενώ η V. Neu (σε Werz 2002: 263-77) αναδεικνύει τα λαϊκιστικά στοιχεία στο Κόμμα του Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (PDS) που δεν είναι άλλο από το διάδοχο κόμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας (SED). Ωστόσο, τα νεο-λαϊκιστικά κόμματα 'είναι ικανά να συγχωνεύουν στην πολιτική και στο πρόγραμμά τους αντιφατικά και αντιθετικά πολιτικά ρεύματα, με προέλευση τόσο από το πολιτικό κέντρο όσο και από τα πολιτικά άκρα' (Γεωργιάδου 2004: 23) 'είναι, μάλιστα, αυτή η ιδιότητα των νεο-λαϊκιστικών κομμάτων που τα καθιστά 'αυθεντικά (νεο-) λαϊκιστικά' (στο ίδιο). Από τις αναλύσεις των λαϊκιστικών κομμάτων σε επιλεγμένες χώρες, οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον εντοπισμό των λαϊκιστικών στοιχείων σε χώρες της ύστερης νεωτερικότητας που εμπεριέχονται και στους δύο αυτούς συλλογικούς τόμους, θα προσπαθήσω να διαμορφώσω το προφίλ των σύγχρονων λαϊκιστικών κομμάτων. Οι επιμελητές και των δύο τόμων συμφωνούν στη διαπίστωση ότι ο ορισμός του σύγχρονου λαϊκισμού παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες,

αφού ακόμη και φιλελεύθερα ή και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα και πολιτικοί καταφεύγουν σε λαϊκιστικές ρητορείες προκειμένου να προσελκύσουν τμήματα του εκλογικού σώματος τα οποία τείνουν να αποστασιοποιηθούν από τα παραδοσιακά κόμματα ή εμφανίζονται ευάλωτα σε λαϊκιστικές εγκλήσεις.

Στην εισαγωγική τους μελέτη οι Mény/Surel συνδέουν το λαϊκιστικό φαινόμενο με τις εξελίξεις στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα και διαπιστώνουν ότι πολλοί ερευνητές εντοπίζουν την παρουσία του σε χώρες τελείως διαφορετικές, μεταβάλλοντας έτσι την ιστορική και συγκεκριμένη αυτή έννοια σε ένα σύνθημα (catchword) για να περιγράψουν πολιτικά και κοινωνικά κινήματα που αμφισβητούν τις παραδεκτές αξίες, τους κανόνες και τους θεσμούς της 'δημοκρατικής ορθοδοξίας'. Ο Puhle (σε Werz 2003: 15-42) υποστηρίζει ότι ο λαϊκισμός αποτελεί μια αντίθεση σε κάθε τι το υπαρκτό και γι' αυτό αδυνατεί να επιτύχει συνθέσεις. Όταν όμως το επιχειρεί, παύει να είναι λαϊκισμός. Το γεγονός ότι ο σύγχρονος λαϊκισμός τοποθετείται στην ακροδεξιά, δεν ταυτίζεται όμως με αντιδημοκρατικές επιδιώξεις, υποχρεώνει άλλους συγγραφείς να τον διακρίνουν εννοιολογικά. Αποτέλεσμα αυτής της διάκρισης είναι η κατασκευή εννοιών που περισσότερο εμποδίζουν παρά διευκολύνουν την κατανόηση του φαινομένου. Ενώ ο Papadopoulos (σε Mény/Surel 2002: 45-61) περιορίζεται στη διαπίστωση ότι ο λαϊκισμός δεν είναι τίποτε άλλο παρά 'broken promises of democracy', κατά την έκφραση του N. Bobbio, ο Taggart (σε Mény/Surel 2002: 62-80) επιλέγει τον όρο 'νεο-λαϊκισμός', του οποίου όμως οι συνηχήσεις παραπέμπουν περισσότερο στον ιστορικό λαϊκισμό, επιτρέποντας ο πρώτος να θεωρηθεί συνέχεια του δεύτερου. Κατά τον Kitschelt (σε Mény/Surel 2002: 179-196) αυτόν τον τύπο νεο-λαϊκιστικού κόμματος προβάλλουν περισσότερο τα κόμματα της new radical Right. Όμως, η εκλογική βάση αυτών των κομμάτων είναι μικτή, πολυταξική όσο και ρευστή και την εκφράζει μια συγκεντρωτική ανταρχική ηγετική προσωπικότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Εθνικό Μέτωπο της Γαλλίας και ο ηγέτης του J.-M. Le Pen. Αυτά τα κόμματα ο Kitschelt τα διακρίνει από τα αντικρατικιστικά-λαϊκιστικά κόμματα, στα οποία κατατάσσονται εξίσου η ιταλική Lega Nord, το αυστριακό Κόμμα της Ελευθερίας (FPÖ) και η Λίστα Pim Fortuyn της Ολλανδίας. Τα κόμματα αυτά αναπτύσσονται γρήγορα λόγω της σύγκρουσης που επιδιώκουν με τα κόμματα εξουσίας που έχουν μεταβληθεί, κατά την έκφραση των Katz/Mair, σε 'κόμματα-καρτέλ'. Ο Kitschelt εξηγεί την επιτυχία αυτών των κομμάτων με το καθεστώς της κομματοκρατίας (Ιταλία), των μεγάλης διάρκειας κυβερ-

νήσεων συνασπισμού (Αυστρία) και των συναινετικών διαδικασιών κορυφής (Ολλανδία), που είχαν ως αποτέλεσμα οι αποφάσεις να λαμβάνονται ερήμην του εκλογικού σώματος στη βάση συμφωνιών μεταξύ των πολιτικών, οικονομικών και κομματικών ελίτ. Γι' αυτό τα κόμματα της νέας ριζοσπαστικής Δεξιάς στρέφονται εναντίον αυτού του τύπου συναίνεσης των ελίτ και των κομμάτων που την ενισχύουν. Ο Betz (σε Mény/Surel 2002: 197-213) στρέφεται στην εννοιολογική σύνδεση ριζοσπαστικών και λαϊκιστικών στοιχείων και αναδεικνύει, ανεξάρτητα από χώρα και είδος πολιτικού συστήματος, το χάσμα μεταξύ 'λαού' και 'ελίτ' το οποίο δημιουργούν βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις και μνησικακίες.

Ανεξάρτητα από τους ειδικούς όρους που οι ερευνητές κατασκευάζουν για να περιγράψουν ή να φωτίσουν συγκεκριμένες πλευρές του νεο-λαϊκιστικού φαινομένου, ισχύει για όλους η διαπίστωση ότι οι καταστάσεις που διαμορφώνονται από τις εξελίξεις στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα και οι οποίες αφορούν, από τη μία πλευρά, το γενικότερο διεθνές πλαίσιο: τέλος του Ψυχρού Πολέμου, παγκοσμιοποίηση, αποεθνικοποίηση, μετανάστευση και, από την άλλη, την εσωτερική πολιτική: κρίση εκπροσώπησης, απαξίωση των κομμάτων και των πολιτικών, cartel parties, ανεργία, επιτρέπουν την –αν δεν εξωθούν στην– εμφάνιση λαϊκιστικών κομμάτων με πολλά διακριτά αλλά και ακόμη περισσότερα κοινά σημεία. Εκείνο που όλα τα νεο-λαϊκιστικά κόμματα και κινήματα απορρίπτουν είναι η αναγνώριση ίσων ή περισσοτέρων δικαιωμάτων στις μειονότητες, γεγονός που, κατά τη γνώμη τους, οδηγεί την πλειοψηφία των γηγενών σε μειονεκτικότερη θέση. Αυτή, ακριβώς, η κατάσταση της υπο-αντιπροσώπευσης των συμφερόντων της στην ίδια της τη χώρα δημιουργεί στην πλειοψηφία την αίσθηση του 'εμείς' εναντίον των 'άλλων', αίσθηση η οποία αποτελεί μία από τις κινητήριες δυνάμεις των νεο-λαϊκιστικών κομμάτων. Αν και ο σύγχρονος λαϊκισμός δεν είναι σε θέση να προσφέρει, πέρα από τις αμεσοδημοκρατικές του αιτιάσεις, τίποτε το ουσιαστικό στην κατεύθυνση υπέρβασης των ελλείψεων της αντιπροσώπευσης, εντούτοις, όπως υποστηρίζεται, συνδράμει αποφασιστικά στην ανάδειξη των αδυναμιών και των αδιεξόδων του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Η ειρωνία του νεο-λαϊκισμού είναι ότι ενώ ο τρόπος λειτουργίας των αντιπροσωπευτικών θεσμών είναι και η αιτία της απογοήτευσης (frustration) ενός μεγάλου μέρους του εκλογικού σώματος, αποτελεί συγχρόνως και το μέσον με το οποίο ο λαϊκισμός εκφράζει αυτή την απογοήτευση και κερδίζει υποστήριξη. Ο Mair (σε Mény/Surel 2002: 81-98) χρησιμοποιεί τη διάκριση μεταξύ popular democracy και constitutional democracy και αντιλαμβάνεται, σύμ-

φωνα με τον κλασικό ορισμό, την πρώτη ως *government by the people* και τη δεύτερη ως *government for the people*. Στο μέτρο που τα πολιτικά κόμματα χάνουν τον διαμεσολαβητικό τους ρόλο μεταξύ *popular* και *constitutional democracy* δύο πράγματα έπονται: αρχίζουμε να διακρίνουμε τον χωρισμό του λαϊκού από τον συνταγματικό πυλώνα και, συγχρόνως, η *popular democracy* παίρνει τον χαρακτήρα της *populist democracy*. Αυτή τη λαϊκιστική μορφή δημοκρατίας, που προκύπτει από την απώλεια του διαμεσολαβητικού ρόλου των πολιτικών κομμάτων και τη διάκριση λαϊκής και συνταγματικής δημοκρατίας, ο Maïr τη βλέπει να αναδεικνύεται παραδειγματικά στην εξέλιξη του Εργατικού Κόμματος της Μεγάλης Βρετανίας σε *New Labour Party*. Αναφερόμενος στο 'παράδοξο του *New Labour*' ή 'το παράδοξο του μπλερισμού' θεωρεί ότι η εξέλιξη αυτή αποτελεί μια μορφή λαϊκιστικής δημοκρατίας στο κατ' εξοχήν αντιπροσωπευτικό και δημοκρατικό πολιτικό σύστημα της Ευρώπης. Η σύνδεση κυβέρνησης-λαού γίνεται αδιαμεσολάβητη και, έτσι, το Ηνωμένο Βασίλειο εισέρχεται στον χώρο της λαϊκιστικής (*populist*) δημοκρατίας ή μιας δημοκρατίας χωρίς κόμματα (*partyless democracy*). Αυτός ο τύπος λαϊκισμού είναι, λοιπόν, 'μία μορφή διακυβέρνησης όπου το κόμμα έχει παραμεριστεί ή έχει εξαφανιστεί' όπου ο λαός είναι αδιαφοροποίητος και όπου μία περισσότερο ή λιγότερο "ουδέτερη" κυβέρνηση προσπαθεί να υπηρετήσει τα συμφέροντα όλων'.

Και οι δύο συλλογικοί τόμοι που μας απασχολούν περιέχουν μελέτες που αναφέρονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις λαϊκιστικών κομμάτων. Επιλέγουμε τις μελέτες εκείνες που πραγματεύονται τα λαϊκιστικά κόμματα στη Γαλλία, την Ιταλία και την Αυστρία. Θεωρούμε ότι σε αυτές τις τρεις χώρες συναντούμε τρεις διαφορετικούς –αλλά με πολλά κοινά χαρακτηριστικά– τύπους νεο-λαϊκιστικών κομμάτων. Αρχίζουμε με την Ιταλία (βλ. Tarchi σε Mény/Surel 2002: 120-138 και Pissowotzki σε Werz 2003: 127-143), γιατί η Ιταλία της Δεύτερης Δημοκρατίας (από το 1992) διαθέτει συγχρόνως τρία λαϊκιστικά κόμματα τα οποία, μάλιστα, κυβέρνησαν και κυβερνούν σε συνασπισμό τη χώρα από το 1994 μέχρι το 1996, την πρώτη φορά, και από το 2001 μέχρι σήμερα τη δεύτερη. Και βέβαια από τα τρία κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού, του Πόλου της Ελευθερίας (*Polo de la Libertà*), το 'καθαρό' λαϊκιστικό κόμμα είναι η *Lega Nord*, όμως και τα δύο άλλα κόμματα, η *Forza Italia* και η *Alleanza Nazionale*, κατατάσσονται στο ευρύτερο νεο-λαϊκιστικό στρατόπεδο, έστω και εάν ορισμένοι διακρίνουν στο κόμμα του Berlusconi 'ορισμένα ανοιχτά φασιστικά χαρακτηριστικά' και εκ του γεγονότος ότι ο ιταλός μεγαλοεπιχειρηματίας και πρωθυπουργός ελέγχει και έχει θέσει στην

υπηρεσία του το σύνολο σχεδόν των ιδιωτικών και κρατικών μέσων ενημέρωσης. Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να αντιληφθεί τον ιταλικό δεξιό νεο-λαϊκισμό και τη δύναμη που έχει αποκτήσει στη Δεύτερη Δημοκρατία, εάν δεν λάβει υπόψη του το καθεστώς της κομματοκρατίας που είχε επιβληθεί στην Πρώτη Δημοκρατία και το σύστημα της Tangentopoli που εξέθρεψε το πλέον εκτεταμένο σύστημα διαφθοράς σε μια ευρωπαϊκή χώρα. Επειδή, όμως, το φαινόμενο της απαξίωσης των κομμάτων και η διαφθορά αποτελούν κοινές εμπειρίες σε όλες τις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, ο Tarchi αναρωτιέται μήπως πρέπει να δεχθούμε ότι ο λαϊκισμός, με τη μία ή την άλλη μορφή του, τείνει να αποτελέσει ένα inherent physiological element του αντιπροσωπευτικού συστήματος και οι πολίτες και οι πολιτικοί επιστήμονες πρέπει να μάθουν ότι θα τους ακολουθεί είτε το θέλουν είτε όχι!

Η Γαλλία αποτελεί τη χώρα με τη μεγάλη δημοκρατική παράδοση που έχει κληθεί να αντιμετωπίσει πολλές φορές λαϊκιστικά κινήματα: τον 19ο αιώνα το κίνημα του Boulanger, τη δεκαετία του 1950 το κίνημα του Roujarde και από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 το μεγαλύτερο και μακροβιότερο νεο-λαϊκιστικό κόμμα, το Εθνικό Μέτωπο. Η ιδιαιτερότητα του γαλλικού νεο-λαϊκισμού (βλ. Surel σε Mény/Surel 2002: 139-154 και Schmidt σε Werz 2003: 89-112) έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί μια εξέλιξη που κυριαρχεί μεν στον χώρο της ακροδεξιάς, κάνει όμως αισθητή την παρουσία του και στους άλλους πολιτικο-ιδεολογικούς χώρους. Οι αιτίες που προκαλούν αυτή την πλατιά διάδοση του νεο-λαϊκισμού θα πρέπει να αναζητηθούν στη συρρίκνωση της δύναμης του Κομμουνιστικού Κόμματος Γαλλίας (PCF) και στην απώλεια της 'τριβουνιανής' (Laveau, Perrineau), δηλαδή ενσωματικής των περιθωριοποιημένων στρωμάτων δύναμης την οποία, στη δεκαετία του 1990 και μετά, έχει αναλάβει το FN με επικεφαλής τον Le Pen. Είναι ακριβώς αυτός ο τριβουνιανός ρόλος του FN και το γεγονός ότι το Εθνικό Μέτωπο έχει εντάξει στις τάξεις των ψηφοφόρων του το μεγαλύτερο μέρος των περιθωριοποιημένων στρωμάτων και της εργατικής τάξης σε τέτοιο βαθμό ώστε να γίνεται λόγος για 'αριστερό' ή 'προλεταριακό λεπενισμό' (βλ. Παπαδόπουλος, σε αυτόν τον τόμο γενικά για τους αριστερότροπους εκλογείς των νεολαϊκιστικών κομμάτων). Πέρα από τη 'χαρισματική' προσωπικότητα του Le Pen, εκείνο που προσδίδει εύρος και διάρκεια στο Εθνικό Μέτωπο είναι και η με αξιώσεις παρουσία του στον 'πόλεμο των ιδεών', αφού αντλεί από μια 'δεξαμενή σκέψης', την περίφημη GREC, της οποίας ο ιθύνων νους, ο Alain de Benoist, αποτελεί έναν περιζήτητο συνομιλητή στους κύκλους της γαλλικής Αριστεράς (βλ. TELOS 1993, 1995). Η σημασία του Le Pen ως

επικεφαλής του FN βρίσκεται στο γεγονός ότι είναι 'η χαρισματική και επιβλητική ηγεσία του' (Hainsworth 2004: 93) που μπορεί να εκφράσει όσο καμιά άλλη τα αντικομματικά αισθήματα μεγάλου μέρους του γαλλικού εκλογικού σώματος και να εντοπίσει στην ελίτ και στους μετανάστες εκείνους τους εχθρούς τους οποίους τα περιθωριοποιημένα και απειλούμενα από τις εξελίξεις στρώματα χρειάζονται για να κατευθύνουν τους φόβους και την επιθετικότητά τους.

Η ιδιαιτερότητα του FPÖ βρίσκεται στο γεγονός ότι αυτό το κόμμα κατάφερε να αναδειχθεί στη δεύτερη πολιτική δύναμη της Αυστρίας σε μικρό χρονικό διάστημα, αφού εγκατέλειψε κάθε τι το 'φιλελεύθερο' στον πολιτικό και προγραμματικό του λόγο και ακολούθησε τον νέο και χαρισματικό του ηγέτη J. Haider, ο οποίος δεν διστάζει να διαπιστώνει κάποια θετικά στοιχεία ακόμη και στον εθνικοσοσιαλισμό. Γενικά, ο Haider κατάφερε να ανατρέψει τις βασικές συντεταγμένες του μεταπολεμικού πολιτικού και κομματικού συστήματος κηρύσσοντας τον πόλεμο στο πελαταιακό και διεφθαρμένο, όπως το αποκαλούσε, σύστημα της μεταπολεμικής Αυστρίας. Εκείνο που έκανε τον δημαγωγικό λόγο του να έχει απήχηση σε μεγάλο μέρος του εκλογικού σώματος ήταν η απογοήτευση που είχε καταλάβει τον κόσμο λόγω της μακράς διάρκειας της κυριαρχίας των δύο μεγάλων κομμάτων (του Σοσιαλιστικού SPÖ και του Λαϊκού ÖVP) στην εξουσία είτε με μονοκομματικές κυβερνήσεις είτε με κυβερνήσεις συνασπισμού. Σύμφωνα με τους Probst (σε Werz 2002: 113-126) και Müller (σε Mény/Surel 2002: 155-175), οι παράγοντες που προκάλεσαν ένα είδος σοκ στην εσωτερική πολιτική της Αυστρίας και διευκόλυναν τη ραγδαία άνοδο του FPÖ και του ηγέτη του ήταν: το τέλος της πλήρους απασχόλησης, το σοκ της οικονομικής σύγκλισης μετά την ένταξη της Αυστρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η μετανάστευση. Αυτά προστιθέμενα στο εκτεταμένο σύστημα συμφωνιών (Konkordanzdemokratie) που είχε οδηγήσει στη διαμόρφωση μιας οικονομίας της προσόδου (Pfründenwirtschaft) για τους λίγους, έκαναν ορατές τις αρνητικές όψεις της κατάστασης στην Αυστρία και άνοιξαν τον δρόμο για τον λαϊκιστή J. Haider. Ιδιαίτερα το πλήθος των μεταναστών και των οικονομικών προσφύγων δημιούργησε ευνοϊκούς όρους για να ακουστεί ο δημαγωγικός λόγος του, προπάντων δε ο κίνδυνος της Umvolkung, της αλλαγής δηλαδή της σύνθεσης του αυστριακού πληθυσμού, τον οποίο ο αρχηγός του FPÖ με ιδιαίτερη επιμονή επικαλείτο, και η συνακόλουθη απαίτηση που διατύπωνε οι αυστριακοί πολίτες να έχουν ένα δικαίωμα για πατρίδα (Recht auf Heimat), κινητοποίησε τις μάξες όλων εκείνων που αισθάνονταν ότι απειλούνται από τις εξελίξεις. Και, βέβαια, σε

αυτές τις δύσκολες καταστάσεις ο κοινός εχθρός ήταν εύκολο να εντοπιστεί: τα πολιτικά κόμματα και η ελίτ, οι θεσμοί και οι δομές της Konkordanzdemokratie, οι ξένοι, η Ευρώπη, η παγκοσμιοποίηση, κ.λπ. Στην περίπτωση του αυστριακού ακροδεξιού λαϊκισμού βρίσκουμε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που κάνουν τον σύγχρονο λαϊκισμό αναγνωρίσιμο: αντικομματικά αισθήματα, αρνητική στάση απέναντι στους θεσμούς της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, αντιελιτισμό, ξενοφοβία. Εκείνο που δεν συναντούμε στον αυστριακό νεο-λαϊκισμό είναι ο μύθος της ενδοχώρας και αυτό γιατί το πρόσφατο παρελθόν της Αυστρίας και η συμπίευσή της με τη ναζιστική Γερμανία δεν το επέτρεψε παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες του Haider να απονεοχοποιήσει τουλάχιστον εκείνους που συνεργάστηκαν ή συμπορεύτηκαν με τον εθνικοσοσιαλισμό (για την αυστριακή νεο-λαϊκιστική Δεξιά, βλ. στα ελληνικά Morgow 2004: 96-148).

Σύμφωνα με τον U. Beck (1997: 195), το κυριότερο γνώρισμα που διακρίνει την πρώτη από τη δεύτερη νεωτερικότητα, δηλαδή με τους δικούς μας όρους τις νεωτερικές από τις μετα-νεωτερικές κοινωνίες, είναι το 'ανεπανόρθωτο της συντελεσμένης παγκοσμιοότητας'. Αυτό το γεγονός έχει εγγραφεί βαθιά στη συνείδηση της εποχής μας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο νεο-λαϊκισμός είναι η απεγνωσμένη προσπάθεια να επανορθωθεί το ανεπανόρθωτο: η παγκοσμιοποίηση, η πολυπολιτισμικότητα, η μετανάστευση, κάθε τι που στα μάτια των πολλών αποτελεί την αιτία όλων αυτών που βιώνονται τραυματικά. Ο Korte (σε Werz 2003: 209-242) κάνει ένα αποφασιστικό βήμα πέρα από τις κυκλικές, στην πλειονότητά τους, προσεγγίσεις του νεο-λαϊκισμού αποδεχόμενος την καθολικότητα της επικράτησής του και αναγνωρίζοντας την ανάγκη ελεγχόμενης λεκτικής αξιοποίησής του (βλ. και Σταυρακάκης, σε αυτόν τον τόμο). Έχοντας υπόψη ότι η ταχύτητα των εξελίξεων δεν αφήνει στην πολιτική και τα κόμματα μεγάλα περιθώρια αποφασιστικής παρέμβασης, λόγω της γνωστής από τη συζήτηση για τη shareholder value ανάγκη ταχείας λήψης αποφάσεων (short termism), ο Korte υποστηρίζει ότι ο λαϊκισμός αποτελεί 'ένα εργαλείο της σύγχρονης διακυβέρνησης' και 'υπηρετεί ως στρατηγική την κινητοποίηση και εξασφάλιση συναίνεσης'. Ο λαϊκισμός 'είναι κυβερνητική πολιτική με σκοπό την εξασφάλιση πλειοψηφίας'. Σε όλο το τεράστιο έργο του ο N. Luhmann επέμενε ότι οι διαφοροποιήσεις και η περιπλοκότητα των λειτουργιών, τις οποίες τα σύγχρονα συστήματα υποχρεώνονται να αντιμετωπίσουν, κάνουν απαραίτητη την 'απομείωση περιπλοκότητας'. Η απομείωση της περιπλοκότητας των προβλημάτων της πολιτικής που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες, μετανεωτερικές κοινωνίες είναι,

τελικά, ο χώρος στον οποίο ο νεο-λαϊκισμός έχει να επιδειξει τις μεγαλύτερες επιτυχίες του. Όμως, η απομείωση αυτή δεν γίνεται για να κάνει δυνατή την επικοινωνία και την ανταλλαγή πληροφοριών, όπως συμβαίνει στο μοντέλο των αυτοαναφερόμενων συστημάτων του Luhmann, αλλά γίνεται κυρίως για να κινητοποιηθούν προκαταλήψεις, να ενισχυθούν φόβοι και μνησικακίες, με άλλα λόγια για να κινητοποιηθούν τα άλογα συναισθήματα στους ανθρώπους που τους κάνουν περισσότερο χειραγώγιμους και γι' αυτό κινητικούς. 'Η πρόκληση φόβου και δέους είναι συστατική όλων των λαϊκιστικών πολιτικών' (Brumlick σε Dubiel 1986: 266). Ο Korte φαίνεται να υποστηρίζει ότι για να εξουδετερωθούν αυτά τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του νεο-λαϊκισμού στις μετανεωτερικές κοινωνίες οι 'φύλακες', έχοντας γνώση του πολυειδή χαρακτήρα των εξελίξεων και νεωτερισμών παρεμβαίνουν για να αντιμετωπίσουν τον νεο-λαϊκισμό στον χώρο του και με τα ίδια του τα μέσα. Η μιντιοκρατία και η συνεπαγόμενη δημοκρατία των media ανοίγει τον δρόμο σε χαρισματικούς πολιτικούς, γνώστες των μέσων ενημέρωσης και ικανούς χειριστές τους. Στηριζόμενοι στα MME οι ηγέτες αυτοί παρακάμπτουν τα κόμματά τους αλλά και τους θεσμούς –στόχους κριτικής του νεο-λαϊκισμού– και επικοινωνούν άμεσα με το εκλογικό σώμα, αντιπαραθέτοντας στις αρνητικές λαϊκιστικές εγγλήσεις τις δικές τους θετικές εγγλήσεις. Ένα απλό όσο και καθημερινό παράδειγμα αρνητικών εγγλήσεων λαϊκιστικών ηγετών είναι οι μετανάστες. Μύριες είναι οι αρνητικές φορτίσεις της έννοιας 'ξένος', 'αλλοδαπός', 'πρόσφυγας' και ό,τι άλλο: οι μετανάστες προσφέρουν φθηνή εργατική δύναμη και εκτοπίζουν τους γηγενείς από την αγορά εργασίας: οι μετανάστες εγγληματούν· η πολυπολιτισμική κοινωνία απειλεί τον δικό μας πολιτισμό· οι αλλοδαποί αλλάζουν τη σύνθεση του λαού μας και μας κάνουν ξένους στον τόπο μας. Αυτές και παρόμοιοι είδους εγγλήσεις είναι γνωστές από το λεξιλόγιο των νεο-λαϊκιστών. Όμως, τα μέσα ενημέρωσης προσφέρονται το ίδιο και στους δημοκρατικούς χαρισματικούς ηγέτες. Έτσι το ίδιο γεγονός μπορεί να παρουσιαστεί θετικά: οι μετανάστες λύνουν το δημογραφικό μας πρόβλημα και εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητα των κοινωνιών μας ταμείων· η πολυπολιτισμικότητα αποτελεί πλούτο και ποικιλία και μπολιάζει και κινητοποιεί τον δικό μας πολιτισμό· οι αλλοδαποί αναζωογονούν την αγορά εργασίας και ξαναδίνουν ζωή σε εγκαταλελειμμένες περιοχές, κ.λπ. Τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης προσφέρονται το ίδιο στον Haider, τον Le Pen, τον Berlusconi, τον Blocher, κ.ά. όσο και στον Chirac, τον Blair, τον Schröder, τον Σημίτη κ.ά.

Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το 'μπαλκόνι' από το οποίο ο χαρισματικός

ηγέτης μπορεί να κάνει δική του τη χώρα έχασε τη σημασία του (η ελληνική εμπειρία των τελευταίων τριάντα χρόνων το διαψεύδει), εν τούτοις έχει αποκτήσει τον ανταγωνιστή του. Για το ορατό μέλλον φαίνεται ότι ισχύει η διαπίστωση του Targhi ότι πολίτες και πολιτικοί επιστήμονες θα πρέπει να συνηθίσουν να ζουν με τον λαϊκισμό. Η Επιθεώρηση *Επιστήμη και Κοινωνία*, με το αφιέρωμά της αυτό στον νεο-λαϊκισμό, ξεκίνησε τον προβληματισμό για την αντιμετώπισή του.

Σημειώσεις

1. Παρά τις σημαντικές τους διαφορές στην προσέγγιση του λαϊκιστικού φαινομένου οι δύο κυριότεροι ερευνητές του, ο E. Laclau και η M. Canovan, συμφωνούν στη διαπίστωση των πυρηνικών του στοιχείων που είναι: η επίκληση του λαού και ο αντιελιτισμός, δηλαδή οι λαϊκιστικές εγγλήσεις ενάντια στο μπλοκ εξουσίας (Mouzelis 1986: 330).

2. 'Η λαϊκιστική ρητορική', γράφει ο Taguieff (1995: 29), 'δεν ανασταίνει μόνο τον μύθο του ευγενούς αγρίου που αποτελεί τον συνδυασμό αρετής και πρωτογονισμού, αλλά επίσης τον συνδέει με την εθνικιστική μυθολογία της ταυτότητας, της ομοιογένειας και της ενότητας των ανθρώπων, δηλαδή ιδιαίτερα αυτών των ανθρώπων, διότι αυτοί οι άνθρωποι είναι ενάντιοι, είναι λογικοί και απλοί και έχουν τη δύναμη να ενώσουν τις εθνικές δυνάμεις'.

3. Στην αναζήτηση αυτής ακριβώς της πολιτισμικής ενδοχώρας παραπέμπουν οι συνεχείς εγγλήσεις 'όπισθεν ολοταχώς' του αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Beck, U. (1997). *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*. Suhrkamp: Frankfurt/M.
- Brumlik, M. (1986). Geistesaristokraten und Einpunktegalitaristen. Ein anti-populistisches Pamphlet. Σε Η. Dubiel, (επιμ.), *Populismus und Aufklärung*. Suhrkamp: Frankfurt/M.
- Γεωργιάδου, Β. (2004). Το Πολιτικό Κράμα της Ακροδεξιάς. Σε Ρ. Hainsworth, επιμ., *Η Ακροδεξιά. Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*. Πρόλογος-Επιμέλεια Β. Γεωργιάδου, Μετάφραση Θ. Αθανασίου. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Dubiel, H. (1986). Das Gespenst des Populismus. Σε Η. Dubiel, (επιμ.), *Populismus und Aufklärung*. Suhrkamp: Frankfurt/M.
- Hainsworth, P. (2004). Εθνικό Μέτωπο: Από την Άνοδο στον Κατακερματισμό της Γαλλικής Ακροδεξιάς. Σε Ρ. Hainsworth, επιμ., *Η Ακροδεξιά*.

- Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*. Πρόλογος-Επιμέλεια Β. Γεωργιάδου, Μετάφραση Θ. Αθανασίου. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Morrow, D. (2004). Ο Jörg Haider και το FPÖ. Πέραν του Δημοκρατικού Πλαισίου; Σε Ρ. Hainsworth, επιμ., *Η Ακροδεξιά. Ιδεολογία-Πολιτική-Κόμματα*. Πρόλογος-Επιμέλεια Β. Γεωργιάδου, Μετάφραση Θ. Αθανασίου. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Mouzelis, N. (1985). 'On the Concept of Populism: Populist and Clientelist Modes of Incorporation in Semiperipheral Politics'. *Politics and Society*, 1.
- Taguieff, P.-A. (1995). 'Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem'. *TELOS*, 103.
- TELOS* (1993/94). Special Double Issue: The French New Right. New Right - New Left - New Paradigm?, Nr. 98-99.
- TELOS* (1995). Special Issue on Populism 1, Nr. 103.